

GAZNI – ISLAMISKOSIOS CIVILIZACIJOS CENTRAS

Kitatikių persekiojimas ir engimas vėl sustiprėjo valdant **Gaznevidams** (997-1186), kurie save priskyrė Samanidų pasekėjams ir palikuonims. Bet skirtingai nei Samanidai, kurie nei karto nesikėsino į svetimas teritorijas, jie 17 kartų darė išpuolius apiplėšdami Indijos regionus prisidengdami šventais islamo lozungais. Sultonas **Machmud Gaznevi** vardino save: “Gazni – kovotojas už tikėjimą”

Gaznevidai (pers. سلسله غزنویان *Ghaznavid*) – Chorasano musulmonų sunitų valdovų dinastija, kilusi iš tiurkų mameliukų, valdžiusi 977-1186 m. Jų valdyta valstybė vadinama *Gaznevidų imperija*. Gaznevidų valstybės centras buvo Gaznis, o valdos apėmė Persiją, Transoksianą ir Šiaurines Indijos dalis. Dėl ankstesnės Samanidų dinastijos įtakos tiurkai Gaznevidai pilnai perėmė persų kultūrą.

Mahmudas rėmė mokslininkus, steigė aukštąsias mokyklas, sodino sodus, statė mečetas, rūmus ir karavansarius (vilkstinių užvažiuojamieji namai). Žiemas leisdavo Bost ir Lashkar Gah, kur, dėka sudėtingai įrengtų kanalų sistemai, viskas žaliuodavo ir žiemą. 1030m.sultonui Machmudui mirštant, jo valdos siekė iki Kalkutos rytuose ir Kaspijos vakaruose.



Sultonas Mahmudas Didysis Ghaznavidas ir jo dvaras



Mahmudas Didysis

Ghazni, neretai vadinama ir Gazna, bei Guzni- senovinis Afganistano miestas, kažkada dviejų stiprių dinastijų sostinė, dabar nereikšmingas miestas tiesiame kelyje tarp Kandahar ir Kabul. Pastatytas Argandų ir Tarnako upių baseine prie Gul-Ko kalnagūbrio. Iš seno miesto belikę miesto sienos su bokštais ir du bokštai sprendžiant iš išlikusių užrašų- šiaurinis statytas šlovingojo Mahmudo, kitas jo sūnaus **Mazaido**(?). Netoli miesto Mahmudo kapas- balto marmuro prizmė su užrašu.

Gazni gyvavo jau iki Muhamedo, gal būt apie jį užsimena Pptolomėjus ir kinų keliautojas piligrimas Huen- Cang,- įvardindami jį, kaip vieną iš stipriausiai itvirtintų sostinių po Calkutos arba Arohozijos. Apie 871m. miesto gyventojai buvo priversti priimti islamą, nors vis dar buvo valdomi induistų dinastijų. Susigražinus miesto valdymą Mahmudo sūnui **Sebuk- Teginui** (997m.) buvo statomi puikūs pastatai, mokslas ir menas buvo globojami. Bet apie 1152m. sultonas Alaudin Gazni miestą visiškai sudegino. Vėliau jis vėl buvo atstatytas ir vėl įgavo savo prasmę ypač **Mauzidino** dėka.

Bet po **Čingis Chano** įsiveržimo ir sugriovimų, jis jau nebedominuoja Azijos valstybių tarpe ir iki 1788m. teritorija valdoma Timūro palikuonių. **Nadir Shah** atkovoja ir vėlesniais laikais įkorporuoja į Afganistano karalystę.

Apie Gazni vėl pasigirsta tik 1838m. Afganų- anglų kare, kai miestas- tvirtovė 1842m. užimtas bengalų pulko sipajų, po ilgos apsiaudies pasiduoda afganams. O tų pačių metų rudenį vėl užimtas anglų dalinių vadovaujamų generolo **Not**. Kuris įsako sugriauti senovinius miesto įtvirtinimus ir išsivežė garsiuosius "Samnato vartus"- pagamintus iš Himalajaus kedro ir gausiai iliustruotus raizininiais.

Nauji miesto tvirtinimai pastatyti apie 1857m.



Samnato vartų išvežimas



Gazni 1842m.



Gaznio minaretas statytas MasudoIII apie 1000m.





[Jam minaretas http://arx.novosibdom.ru/node/1656](http://arx.novosibdom.ru/node/1656)

Gaznevitai

Tai Gazni emirų ir sultonų dinastija, valdžiusi 961-1186m. Gaznevitų valstybės įkūrėjas ir pradininkas [Alpteginas](#). Jaunystėje buvo vergas ir Bucharos Samanidų auklėtinis. Būdamas neeilinių sugebėjimų sugebėjo prasimušti į karvedžius, o būdamas 35m. vadovavo Horasano kariaunai.

Nizam- Al- Mulk apie Alpteginą rašė: „ Jis buvo labai sąžiningas, drąsus, turėjo retą protą, nemokėjo nesilaikyti duoto pažado, tuo pačiu spindėjo žavesiu, vaišingumu ir dievobaimingumu.“

Valdant **Abd-Al- Malik I** Alpteginas buvo laikomas vienu iš įtakingiausių ir turtingiausių žmonių Samanidų valstybėje. „ Horasano ir Maveranahra apylinkėse,- praneša Nizam-Al- Mulk,-, jam priklausio apie 500 kaimų; nėra miesto, kuriame jam nepriklausytų rūmai, karavan-sarajai, vaismedžių sodai, pirtis ir daug visokio kitokio nekilnojamo turto kuris kaupė jo pajamas. Turi jis tūkstančių tūkstančių avių, šimtą tūkstančių arklių, mulų ir kupranugarių“

Bet 961m. mirus Abd-Al-Malik I Buharoje ėmė kilti nepasitenkinimas Alpteginu. Jis neteko visų aukštų postų ir teisės valdyti Horasaną. Kaip atsakas kilo maištas, dideliame mūšyje netoli Balh, Alptegino kariauna visiškai sumušė naujai paskirto Horsano valdytojo pajėgas. Ir su keleta tūkstančių ištikimų guliamų pajudėjo Bamiano link, nukariavo Kabul ir priartėjo prie Gazni. 963m. sausį po keturių mėnesių apgulties miestas pasidavė ir tapo naujos valstybės sostine. Netrukus, tų pačių metų rugsėjį Alpteginas mirė. Valdžią perėmė jo sūnus **Abu Ishaku**. Vėliau vienas po kito šalį valdė jo buvę vergai **Bilgategin** ir **Pirtegin**, kuris 977m. balandį turėjo perleisti sostą **Sebiuktegin**. Kuris ir tapo Gaznevidų pradininku.

Sebiuktegin praėityje taip pat buvo vergas, jaunystėje Nishapure jį nupirko Alptegin, tuo metu valdęs Horasaną. Laikui bėgant būdamas neeilinių sugebėjimų, jis greit kilo pareigybėse, tapo Alptegino patikėtiniu ir susituokė su jo dukra.

Perėmęs valdžią Sebiuktegin pirmasis iš Gaznevidų ėmė rengti karinius žygius į pietus, Indijon. Ten sumušė radžputų kariauną ir Peshevere paliko savo vietininką. O 994m. padėjo samanidų emyrai **Nuhu II** malšinant

sukilimą. Už pagalbą jam buvo paskirtas titulas „kovotojas už tikėjimą“ ir padovanota srytis prie Horasan, kuria ėmė valdyti jo sūnus **Mahmud**.

997m. Sebiuktegin mirė, kažkodėl palikdamas sostą ne jau tapusiam galingu **Mahmud**, kuris kaip niekas kitas tiko šiame reikale, o kitam sūnui **Ismail**. Mahmud pradžioje nekėlė dėl sosto ginčo ir susitaikė su padėtimi, bet po jo brolio sprendimo- nušalinti jį nuo vadovavimo kariuomenei, apsupo Gazni ir privertė Ismail pasiduoti. O 999m. netoli Merva sumušė Samanidų kariauną. Nuo tada Horasan galutinai buvo prijungtas prie jo valdų, o persų karalius atsiuntė jam diplomą- leidimą vadovauti šiai provincijai.

Po šių pergalių prasidėjo greitas Gaznevidų imperijos augimas. 1001m. Mahmud pirmą kartą įsiveržia į Indiją ir užkariauja visą šiaurės vakarų Pendžab sritį. Sekančių trijų dešimtmečių laikotarpyje, į Indiją jis įsiveržia dar 16 kartų, nepamiršdamas „aplankyti“ ir kitų kaimynų. 1002m. prie Gazni prijungiama Sistan. 1006m. Mahmud nukariauja ir pietinį Pendžab. Tuo metu Samanidų imperiją nukariauta tiurkų dinastijos Karahanidų. O metais atgal Mahmud pasirašė su jais draugystės susitarimą ir vedė jų atstovo Bucharos Nasr- Chano I dukrą, bei abipusiai patvirtina sieną tarp imperijų –Amudarija upė. Bet, kai Mahmudas su savo kariauna buvo Indijoje, karahanidų kariuomenė persikėlia per Amudariją upę, nukariavo ir apiplėšė Balh ir Nishapur. Mahmudas skubiai su kariuomene pajudėjo savo valdomos teritorijos šiaurėn ir tiurkam sudavė atsakomus smūgius. Didesnę savo kariuomenės dalį ėmė laikyti šiame pasienyje. Lemiamas mūšis įvyko 1008m. sausio pradžioje netoli nuo Balh. Mahmud pasiuntė į priešiniką 500 kovinių dramblių, su kuriais tiurkai visiškai neturėjo karo patirties ir Karahanidų kariuomenė buvo visiškai sutriuškinta. Didesnė dalis jų karių paskendo upėje, panikoje palikę mūšio lauką. Ši pergalė apramino Bucharos emirų ambicijas ir jie kuriam laikui net nebebandė keltis per Amudariją.

1011m. Mahmud surengė karinį žygį į Guro sritį. Nukariauti šią kalnuotą, sunkiai pasiekiamą šalį buvo itin sunku, bet Mahmud galų gale pavyko nugalėti vietines gentis ir privertė juos priimti islamą. Vėliau jis nukariavo aukštesniojo Murgab apylinkes ir 1014m Teneser, esantį netoli Delio. O 1017m. išpuolis jau buvo nukreiptas šiaurėn. Jis su savo kariauna įsiveržė į Horezmą, kur po Horezmo **shah Mamuno II** nužudymo vyravo visiška anarhija. Birželyje krito ir jų sostinė Kjat. 1018m. Mahmud vėl puolė Indijos karalystę Kanaudž, taip pat nukariavo ir apiplėšė Mutru ir Kanaudž miestus. O 1023m. musulmonai atsidūria dar piečiau Indostano.

1025m. Mahmudas pasinaudojęs vidinėm Karahanidų nesantaikomis įsiveržė į Maveranahr. Čia jis sumuša oguzus- Samarkando valdovo Alptegino sąjungininkus. Pats Alpteginas nesiryžo stoti i kovą su Mahmud ir palikęs Samarkand pabėgo į stepę. Mahmudas kažkodėl nebesiėmė tolimesnių veiksmų visiškai pergalei įtvirtinti ir sugrįžo į savo valdas.

O 1025/26m žiemą jis vėl buvo Indijoje ir puolė Somnat miestą, esantį Gunžarat pusiasalyje. Miestas buvo paimtas šturmu ir apiplėštas, didesnė dalis gyventojų išžudyta. O 1029m. Mahmud jau puola vakarus Irano Buidų teritorijon ir nukariauja Riim, Isfahan ir Hamadan.

Visų šių užkariavimų dėka buvo sukurta didelė imperija į kurios sudėtį iėjo, neskaitant dabartinio Afganistano teritorijos: pietuose- Pendžab, vakaruose- visas Horasam, šiaurėje- srytys pagal Amudariją iki Horezmo. Mahmud tampa vienas iš pačių galingiausių, turtingiausių to meto valdovų . Jo dvaras stebino mastais ir prabanga. Pakanka paminėti, kad Gazni gyveno ir paties imperatoriaus buvo globojami **Al- Biruni**, žymiosios „Indijos“ ir daugelio kitų žymių kurinių autorius, čia kūrė genialus persų poetas **Firdousi** grandiozinės epopėjos „Shah – name“ autorius. Žiemos leisdavo Bost ir Lashkar Gah, kur, dėka sudėtingai įrengtų kanalų sistemai, viskas žaliuodavo ir žiemą. Bet visas šis blizgesys su gausybe rūmų, mečečių, visuomeninių pastatų ir didžiulės kariuomenės išlaikymas brangiai kainavo. Grobiai iš Indijos, nors ir buvo didžiuliai, toli gražu nedengė visų išlaidų ir būsimų užmojų. Visos nukariautos žemės privalejo mokėti didžiules duokles ir truko tik kibirkštis, kad sukiltų nepakeliamus mokesčius mokėti priverstos gentys ir tautos. Ir ta kibirkštis atsirado- vidine suirute po Mahmudo mirties.

1030m.sultonui Machmudui mirštant, jo valdos siekė iki Kalkutos rytuose ir Kaspijos vakaruose. Prieš mirtį Gaznevidų imperijos sosto paveldėtoju paskirdamas savo jaunesnį sūnų **Muhamad**. Bet jau kitais metais šis buvo nuverstas vyrenio brolio **Masud I**. Kai kurių šaltinių teigimu naujasis Shah paveldėjo iš tėvo tik blogas ydas ir mažai gabumų. Jam valdant imperija patyrė triuškinančius pralaimėjimus. Jau 1033m Masud I nebepakluso statytinis Indijoje Ahmad Janaltegin ir kol vyko karas pietuose į Horsan įsiveržė tiurkų-oguzų pulkai, vadovaujami Seldžiukų vadų. Atkaklus mūšis prie Amudarija upės 1037m. buvo pralaimėtas Gaznevitų. Seldžiukai užkariavo Merva, o po

metų Nishapur. 1040m gegužį didelė Masud kariuomenė buvo sumušta kautynėse prie Dandanakan, ko pasakoje ogurai ėmė valdyti visą Horasan. Šis pralaimėjimas sukėlė siaubą Gaznevidų valdovui ir jis pasigriebęs savo brangenybes nusprendė viską mesti ir apsistoti Indijoje. Bet sukilę karo vadai, išlaisvino kalinamą ir paties Masudo apakintą brolių Muhamad, bei paskelbė jį imperatoriumi. Masudas su kariuomenės likučiais puolė maištaujančius, buvo sumuštas ir 1041m. nubaustas mirties bausme.

Tuo metu Masud I sūnus **Maudud** vadovavo stipriai kariuomenei Balche. Jis tučtuojau pasuko į Gaznį, balandyje sumušė Muhamado pajėgas ir nužudė jį. Sekančius metus mėgino gelbėti padėti keletą kartų stodamas mūšin su ogurais, bet nesėkmingai. 1043m. Seldžiukai užvaldė Horezmą ir Sistan.

1050m. po Maudud mirties prasidėjo dar didesnės negandos silpninusios Gaznevitų visą dešimtmetį. Pradžioje valdžios sostą perėmė Maudut sūnus **MasudasII**, kurį jau tais pačiais metais nuvertė Maudut brolis **Ali** ir jo dėdė **Abd Ar Rashi**.

1053m. sostą valdo jau **Faruhzadi**, o netrukus **Ibragim**. Šis Gaznevitai oficialiai įteisinęs sultono titulą valdė 40 metų. 1059m. pasirašė taikos sutartį su Seldžiukais nutraukdamas beprasmį karą ir atiduodamas jų valdymui visas persų žemes iki pat Hindukušo kalnų. Ir vėliau tiek Ibragim, tiek jo sūnus ir sosto paveldytojas **Massud III** valdė šalį ramiai, palikdami apie save protingų valdovų prisiminimą.

Bet ramus valdymas baigėsi 1115m. perėmus sostą Massud III sūnui **Shirzad**, kuris po nepilnų metų buvo nuverstas ir nužudytas savo brolio **Arslan Shah**. Ta pati lemtis grėsė ir kitiems į kalėjimą uždarytiems Masudo sūnams. Bet vienam iš jų **Bachram-Shah** pavyko pasprukti ir jis nuskubėjo pagalbos pradžioje į Kirman, po to į Horosan pas Seldžiukų sultoną **Sandžaru**, su prašymu pulti Arslan Shah. Šis 1117m. sumušė Arslan- Shah kariuomenę ir į sostą pasodino Bachram-Shah. Nuverstasis Arslan Shah dar mėgino sukelti sukilimą, bet buvo pagautas ir nužudytas.

Ir nuo to laiko Bahram-Shah valdė Afganistaną ir Pendžab kaip Seldžiukų vasalas, mokėdamas jiems kasmetinę duoklę.

1135m. mėgino atsikratyti priklausomybės nuo Seldžiukų, bet Sandžar kaip perspėjimui užėmė Gaznį. Paskutinį smūgį Gaznevitų didybei sudavė buvę vasalai Guridai, kurie atsikovojo visišką nepriklausomybę nuo Gaznį.

1148m. Bahram Sah už prasižengimą liepia nukirsdinti Guridų atstovą Kutb- Ut-Din- Muhammad. Jo brolis **Saif-Ud-Din-Suri** mirtinai įsižeidęs kariuomenės priešaikyje puolė Gaznį, visiškai sumušė Bahram Sach kariuomenę ir užima miestą. Valdovui pavyko sprukti į Indiją. O Guridams ilgai džiaugtis pergale netenka, nes atėjo žiema ir kalnų perėjose tarp Gor ir Gaznį užpusto. Užkariautojai lieka atkirsti nuo tėvynės. Pasinaudojęs tuom, Bachram Shah su naujai surinkta Pendžade kariuomene puolė Guridus ir juos sumušė, o Saif- Ad-Din paimamas nelaisvėn ir nužudytas. Bet 1150m. jo brolis **Ala-Ad-Din** išiveržia į šalį ir trijuose atkakliuose mūšiuose sutriuškina Bachram Shah pajėgas. Gaznį buvo užimta ir viskas joje sudeginama. Sostinės gyventojų didesnioji dalis išžudyti, likusieji išvaryti vergijon. Toks pat likimas ir kitų miestų. Žydyti šalis virto dykyne.

Bahram Shah, net Guridams palikus jo šalį, nebegryžo ir apsistojo savo rezidencijoje Lahore. Kur 1152m. mirė. Jo sūnus **Husrau Shah** trumpam buvo gryžęs protevių įkurton sostinėn, bet apie 1155m. galutinai išvytas iš Gaznį slėnio ir Kabulo- oguzų. Vėliau šis miestas, arba jo likučiai priklausė Guridams.

Valdant **Husrau Malik**, Gaznevitų įtaka dar labiau sumenko. Praktiškai šalies valdovas nieko nebevaldė, nes net jo vasalai jam nebepakluso. O 1175m. Gaznį valdovas **Muchammad Guri** nesunkiai užkariavo Pendžabo Multan. Vėlesniais metais jis jau nukariavo į vakarus nuo Indo upės žemes ir 1186m. apgulė Lahor, kuris po ilgos apgulties pasidavė. Husrau Malik paimtas nelaisvėn ir kurį laiką laikytas vienoje iš kalnų tvirtovių buvo nužudytas. Su jo mirtimi galutinai baigėsi Gaznevidų dinastija.

Guridai

Guridai (pers. *سلسله غوریان Shansabānī*) Guridai-afganų sunitų dinastija turkmėnų kilmės, valdžiusi Afganistane, Irane ir Pakistane 1148-1206. Kilusi iš suri giminės, nuo Suri ibn Muhammad vardo- pirmojo genties vado iš Mandesh vietovės gyvenusių Gerirud ir Gilmend aukštupyje. Valstybės centre buvo kalnuota Gur sritis (nuo ko ir kilo pavadinimas). Dinastijos suklestėjimo pradininku laikomas **Izz ud- Din Husain ibn Sam**, buvęs Gaznevidų dvaro chadžibas. 1160m. Guridai nusilpus Gaznevidams galutinai išvijo juos iš Gazni ir nauja valstybės sostinė paskelbė - Lachor. Guridai davė pradžią Delio sultonatui.

1148(60?)m. Guridai, vadovaujami Alauddin – „Pasaulio Degintojo“ (2pav.) -isiveržė į Ghazni ir sunaikino šį puikų miestą, sudegindami jį iki pamatų, kas truko net 7 paras. 1173m. Gijas ad-din galutinai atėmė iš oguzų Gazni. Po to užėmė Heratą. Iš čia Guridai puolė Indiją ir Iraną taip pat plėšdami ir degindami. Gryžę iš žygių, savo sostinėse Firuzkuh ir Herate statė puikius pastatus.

Alauddin Chusein Džegan- Suz (arba Ala- Edin) vyresnysis sūnus Huseino- Guro valdovo, vienas iš gaznavitų dinastijos kūrėjų, karaliavo šešis metus. Surinkęs didelę armiją, jis sumušė Begram-Chako armiją ir užvaldė Gazni, kurios valdytoju paskyrė savo brolių Suri. Bet Begram –Shah vėl surinko naujus pulkus Indostane ir sumušė Suri kariuomenę užimdamas Gazni, o patį Surį žiauriai nukankino. Ala- Edin kerštaudamas dėl brolio mirties trijuose mūšiuose visiškai sumušė Begram- Shaką, savo kariuomenei leisdamas grobti ir deginti Gazni. O ir grįždamas atgal viską vertė dykvieta- degindamas ir žudydamas. Todėl buvo pramintas **Džegan- Suz** (persiškai- „pasaulio degintoju“)

Vėliau, pasipiktinęs seldžiukų sultonų Sindžaru puolė jį, buvo sumuštas ir paimtas nelaisvėn. Bet savo linksmu charakteriu ir aštriu protu užsitarnavo sultono palankumą, buvo paleistas iš nelaisvės ir gražintas jo valdymui Guras. Netrukus Ala- Edin mirė.



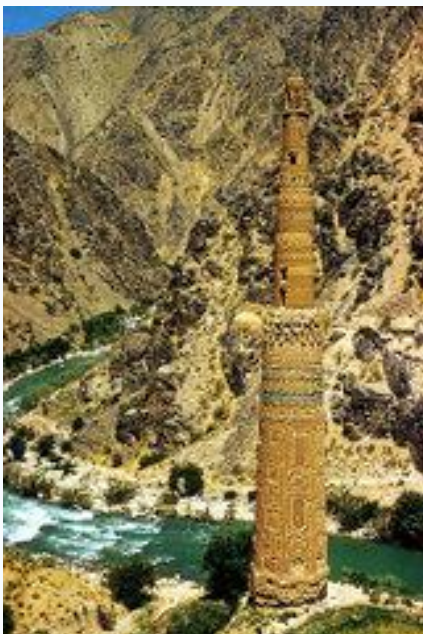
Miesto liekanos (2pav.)

Alauddin- „pasaulio degintojas“

* * *

Sunkiai pasiekiamas, Gur provincijoje pasviręs minaretas, kurio aukštis daugiau nei 60m. Tai liekanos Guridų dinastijos sostinės Firuzkuch, prieš perkeliant ją į Gazni. 1221m. miestas buvo visiškai sugriautas Čingischano, žmonės išžudyti jį ilgainiui niekas net nežinojo apie jo egzistavimą. Bet sprendžiant iš likusių užrašų – buvo pastatytas Guridų sultonų Giaz-ad-Dinu 1192m. pergalės prieš Gaznevitus garbei. Sekančius 700 nei apie minaretus, nei apie miestą žinių nėra.

1943m. Herato gubernatorius Abdula Shan Malekiar pirmą kartą nufotografavo jį ir pranešė Afganistano istorijos bendrijos pirmininkui apie radinį. 1944m. Žurnale „Anis“ buvo išspausdintas straipsnis apie tai. Ir tik 1957m., o vėliau 1960m. Prancūzų archeologų ekspedicijos nufotografavo jį ir buvo atliktas tyrimas, kurių metu rastas 4m. gylyje įėjimas į minaretą suktais aukštyn laiptais. Vėliau jau italų archeologai, aplinkinių žmonių pagalba vykdė kasinėjimus kurių metu buvo rasti rūmų, gynybinių pastatų liekanos, o taip pat musulmonų ir žydų kapinės (žydų su ivrit užrašais)



Alaaddin afganų- sunitų Guridų dinastijos pradininkas (mire 1203m.)

O tolimoje Mongolijoje stiprėjo ir kaupėsi Čingis Chano armija.

Čingischanas (1pav.) (*Temüjin Borjigin*; g. apie 1155 m. - 1227 m. rugpjūčio 18 d.) – garsiausias mongolų vadas, XII a. buvo sukūręs didžiausią visoje žmonijos istorijoje imperiją – nuo Ramiojo vandenyno rytuose iki Elbės upės vakaruose. Jo ir jo armijos veiksmai buvo labai žiaurūs. Nuo gimimo buvo žinomas kaip **Temudžinas**. Gimęs nežymaus mongolų karo vado šeimoje. Būdamas 9 metų neteko tėvo ir pateko į nelaisvę. Kai pabėgęs iš nelaisvės, įstengė suvienyti mongolų gentis, 1206 m. mongolų vadų asamblėjoje buvo paskelbtas Čingischanu – „imperatoriumi“. Čingischano suformuota puiki karo mašina buvo nukreipta į kaimynines tautas. Pirmiausia jis užkariavo Džino valstybę Šiaurės Kinijoje, po to Vakaruose užvaldė Centrinę Aziją, Persiją, Afganistaną, Šiaurės Indiją. 1225 m. grįžo į Mongoliją, ten 1227 m. rugpjūčio 18 d. mirė. Prieš pat baigtį Čingischanas pareikalavo, kad titulą paveldėtų jo sūnus Ugedėjus, puikus karvedys, surengęs žygius į Kiniją ir Rytų Europos šalis, tačiau šis 1241 m. mirė. Jo anūkas **Chubilajus** (*Chu Bi Laj*) įkūrė Kinijos Juanų dinastiją. Čingischanas bei jo paveldėtojai Mongolijos imperiją išplėtė nuo Kinijos iki Vengrijos, imperijos teritorija buvo keturis kartus didesnė nei Aleksandro Makedoniečio užkariautos teritorijos.

Nuostabus taktikas ir visiško karo šalininkas, jis šluote nušlavė Centrinę Aziją, kai jo pasiuntiniai buvo nužudyti neprotingo valdovo tolimame Šiauriniame Afganistane. Pasak vieno istoriko: „Čingis Chanas buvo tų laikų atominė bomba“.

Užėmęs ir pavertęs Bucharos miestą griuvėsiais o apylinkes dykynėmis, įsakė užpilti visus miesto šulinius žeme, iškirsti medžius ir visą dirbamą žemę gausiai apiberti druska. Čingischanas patraukė į Samarkandą. Miesto garnizoną sudarė (remiantis įvairiais šaltiniais) nuo 40,000 iki 120.000 karių ir 20 kovinių dramblių. Išdavikai atidarė miesto vartus, toks pat scenarijus pasikartojė ir Balche. Bet nei vienu nei kitu atveju miesto pasidavimas be mūšio, neišgelbėjo jų gyventojų nuo prievartos, vergijos ir žudymų.

Vienas iš Čingischano sūnų – **Tolujus**, su savo kariuomene patraukė į provinciją Horasan ir šturmavo Nesę. Po to puolė Mervos tvirtovę panaudodamas anksčiau užgrobto miestų gyventojus- belaisvius kaip gyvą skydą. Merva krito, buvo sudeginta bei išgrobta 1221m. balandį. Atėjo ir miesto tvirtovės Nišapur eilė. Keturias paras jo gyventojai atkakliai gynėsi, nors jėgos buvo nelygios. Visi miesto gyventojai buvo žiauriai išžudyti išskyrus 400 amatininkų kurie buvo pasiūsti į Mongoliją. Pietūs, su savo žaliuojančiais sodais, orchidėjomis ir kanalais – visiškai sunaikinti. Toks pat likimas laukė Bamiano, kur iki šiol tebegyvena žmonių atmintyje kaip Shahr-e Gholghola („Klyksmų miestas“). Heratas atvėrė be mūšio savo vartus mongolams, bet ir jo laukė sugriovimas. Tolujus prisijungė prie Čingischano armijos Badakšane, kur mongolų imperatorius po nedidelės pertraukos tarp mūšių telkė kariuomenę, (kurių metu užėmė Gaznį), norėdamas atsirevanšuoti **Dželal-ad-Dinui (Jalal ad-Din Muhammad Balkhi)** kuris vadovaudamas 70,000 kariuomenei sumušė 30 000 mongolų netoli Parvan. Prie jų prisijungė **Čagatajus** ir **Ugedėjaus** vadovaujamos kariuomenės.

1221m. gruodį ant Indo upės kranto įvyko mūšis. Nors Čingischano armija buvo daug skaitlingesnė, bet horezmiečiai vadovaujami Muhamedo sūnaus fanatiškai kovėsi. Mongolai uolėta, sunkiai pereinama vietoje atliko klaidinantį manevrą apeidami pagrindines pajegas ir sudavė triuškinantį smūgį į flangą. Dželal-ad-Din kartu su likusiais 4,000 karių išsigelbėjo perplaukę Gangą. Jo pavyjimui buvo pasiusta 20,000 karių. O pagrindinės Čingischano pajėgos pakeliui nusiaubusios Lagor, Pešavar ir Melikpur provincijas grįžo į Gaznį. Dar 10 metų Dželal-ad-Din kovojo su mongolais. Žuvo Antolijuje 1231m.

Dviejų metų laikotarpyje 1220-21m. mongolų buvo sunaikinta Muchmad Chorezm Schak imperija, kuri driekėsi nuo Indo iki Kaspijos jūros ir jos rytinė dalis jai nebe priklausė. Visas užkariautas žemes mongolai inkorporavo į savo imperiją. Vienas iš Čingischano sūnų- Čagatai (Chagatai) valdė Afganistaną kartu su didesnia dalimi Centrinės Azijos. Čagatai dinastija greitai atsivertė į islamą, nors tikėjimas nebuvo stiprus.



2pav.- Čagatai



1pav. Čingis Chanas



3p, Čagatai valdomos žemės Mongolų imperijoje 12-13a.

Mongolų palikimas

Ko gero didžiausia šalies istorijoje katastrofa tai XIIIa. totorių- mongolų antpuolis. Remiantis istoriniais šaltiniais mongolų kariuomenė, kaip juodasis maras, arba - visą kas gyvą naikinantį skerių antplūdis, nusiaubė šalį palikdama po savęs: iš žydinčių slėnių- tuščių, negyvą žemę, iš gyvenviečių ir miestų- griuvėsius. Žinomi civilizacijos ir kultūros centrai Samarkand, Bucharą, Great, Balch ir daug kitų Chorosano slėnio miestų buvo visiškai sugriauti, o jų gyventojai išžudyti.

Mongolų kariuomenė išsiskyrė ypatingu žiaurumu ir vidine disciplina. Žuvus „dešimtinės“ vadui, visi kiti dešimtinės kariai buvo nužudomi, nes- neišsaugojo savo vado. Toks griežtumas ir žiaurumas stipriai palaikė vidinę discipliną „dešimtinėse“, „šimtinėse“, „tūkstantinėse“ ir „tūmene“ (10 000). Be to mongolai užėmė kokį miestą ar gyvenvietę, visus vyrus paskirdavo į „chašarach“ (mirtininkų būrius), kurie eidavo avangarde puolant kitą miestą kaip „gyvasis skydas“ kas buvo tolygu mirčiai.

Rimčiau mongolams pasipriešino tik sėslūs, pagrinde tadžikų tautybės gyventojų apgyvendinti miestai, ar žemdirbystės oazių gynėjai, savo tautos istorijai palikdami daugybę didvyriškumo pavyzdžių. Tokie miestai kaip Merv, Balch, Great kuriuose miestelėnų skaičius buvo šimtais tūkstančių, virto griuvėsiais, o jų gyventojai neskiriant lyties - išžudyti. Istorikų manymu bendras žuvusių skaičius siekia apie 10 milijonų. Daugelis žydinčių, įrentomis drėkinimo kanalų sistemomis slėnių pavirto be gyvybės, tinkančios tik avių ganymui.

Tiurkų gentys, dėl savo klajokliško gyvenimo būdo nebuvo prisirišę prie vietovių ir stengdami išvengti tiesioginių susidūrimų persikeldavo kitur, arba giminystės ryšių solidarumo paskatinti prisijungdavo prie mongolų. Visą galingą ir didžiulę mongolų imperiją sudarė apiplėštos ir apleistos žemės, kurių valdymas paskirtas kuriam nors iš daugelio Chingischano palikuonių ar giminaičių. Užkariautos žemės atitekdavo ir genčių, ar karo vadams kurie pradžioje (dėl savo klajokliško būdo) jas naudojo tik kaip ganyklas. Tik stambiuose dirbtuvėse (korchonuose) dirbo amatininkai- vergai. Laikui bėgant mongolai suprato, kad neitraukus vietinių su jų patirtimi, papročių ir tikėjimo žinojimu, valstybės valdymas neįmanomas. Ir leido apleistą žemę dirbti žemdirbiams, griežtai kontroliuojant pasėlius ir renkant mokesčius nuo derliaus natūra, bei pinigais. Mongolai po truputį perėmė vietines tradicijas ir papročius, bei priėmė islamą.

Mongolų palikuonys- chazarai

Hazarai, hazara (nuo persiško(kitais šaltiniais mongoliško) žodžio „tūkstantis“ - jungiantis karinę klajoklių grupuotę) gyvena Centriniam Afganistane (didesnioji jų dalis kalnuotame Hazaradžat rajone, o taip pat Herate, Kandachare ir Badaksan). Gyvena ir Irane – Rytu Horasan. Afganistane apie 1.7 mil. Hazarieciū, Irane apie 220 tūkst. Kalba artima dari, papildyta mongolų kalbos žodžiais. Tikėjimas- musulmonai- šiitai.

Hazarų pagrindą sudaro mongolokalbiai klajokliai, kuriems įtaka tiek kultūriniu tiek kraujomaišos aspektu įtakoję tiurkų, bei iranėčių gentys. Manoma jog hazariečiai- Chingishano ir jo įkurtos dinastijos perėmėjų karinių įgulų ainiai.

XIXa. pabaigoje afganų karalius Abdurachman padedamas paštunų nukariavo Hazaradžadą, už pagalbą atiduodamas paštunams jų vasaros ganyklas.

Hazarai pagrįdė užsiima žemdirbyste ir gyvulių auginimu. Kai kurios gentys klajokliai. Labai stipri gentinė konsolidacija. Gyvenvietės apsuptos moline tvora, kampuose gynybiniai bokštai. Aptvaro viduje turtingesnių būstai- mongoliškos jurtos, vargingesnių- šiaudų pašiūrė. Vyrų ir moterų apranga - marška ir kelnės. Vyrų dėvi liemenes, chalatus, moterys- kepuraitę, kurią apriša dviem skarelėmis.

Pagrindinės gentys- sheikali, besud, daizani, uruzgani, džaguri, dakunti, fuladi, jakaulang.



Chazarai

Keletą dešimtmečių po Čingis Chano mirties, iš šiaurinės stepės tiurkai ėmė pretenduoti į valdžią. Jų priekyje stovėjo Timūras (1 pav.) - „Tramdytojas“ Dar buvo vadinamas **Tamerlanu**- persų kalba *Timur -e Lang* reiškia „Timūras šlubasis“, kadangi vaikystėje patyrė kojos traumą ir tapo šlubas..